

MAJBURIY ZAHIRA INSTRUMENTINING ROLINI OSHIRISH YO'LLARI**Urakov Baxriddin Axatovich***Bank moliya akademiyasi Moliya va moliyalarni boshqarish fakulteti 22-17 guruh talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Respublikamiz tijorat banklarida majburiy zahira instrumenti, ularni keltirib chiqaruvchi omillari, majburiy zahiralar qanday funksiyalarni bajarishi, va ularning bank tizimi likvidligini samarali boshqarishi, pul bozori foiz stavkalarining qisqa muddatli o'zgaruvchanligini o'rtachalash koeffitsientidan foydalanish orqali kamaytirilishi, differensial normativlarni qo'llash orqali bank tizimida dollarizatsiya darajasini pasaytirish jihatdan tahlil qilingan va ularning mohiyati ochib berilgan. Shuningdek, mamalakatimiz bank tizimida mamlakatimizda mavjud majburiy zahira instrumentlarini tashkil etishning normativ huquqlari, ularning ishlash tamoyillari va mezonlari, qulayliklari, moliyaviy, texnik va boshqa imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot ishida Markaziy banklar pul-kredit siyosatidagi majburiy zahira normasi tijorat banklar depozitlariga nisbatan olinib, bunda banklar yuridik va jismoniy shaxslardan jalb qilgan depozitlarning ma'lum foizini markaziy banklarda deponentlash orqali ishlashi kerakligi aniqlangan.*

Kalit so'zlar: *bank plastik kartalari, to'lov terminallari, bankomat va infokiosklar, naqd pulsiz hisob-kitoblar, bank axborot texnologiyalari va elektron to'lov vositalari, majburiy zahira normasi, pul o'tkazmalari.*

KIRISH

Markaziy banklar o'rtasidagi sog'lom raqobat ular tomonidan o'z mijozlariga bank xizmatining lizing, faktoring, forfeyting, kontakorrent, overdraft kabi zamonaviy bank xizmatlari yangi turlarini taklif etish imkonini yaratdi. Hisob-kitoblarni amalga oshirishda qulayliklar yaratish maqsadida bir necha banklarda talab qilib olinguncha depozit hisobvaraqlari ochish, bevosita bank-mijoz dasturlarini joriy etish, elektron to'lov tizimi orqali mamlakat hududida har qanday to'lovni 5-10 daqiqada amalga oshirish imkoniyatlarini yaratib berdilar. Oxirgi yillarda tijorat banklari tomonidan mijozlariga bank kartalari orqali elektron to'lovlarni amalga oshirish uchun imkoniyat va qulayliklarni yaratish borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi. Bugungi kunga kelib, tijorat banklari tomonidan 4 mln. 500 mingdan ortiqroq bank kartalari muomalaga chiqarildi hamda banklar tomonidan savdo hamda aholiga pullik xizmat ko'rsatadigan korxonalarda 27504 dan ortiqroq terminallar o'rnatildi. Moliyaviy tizim va iqtisodiyotda tijorat banklari muhim rol o'ynaydi.

ASOSIY QISM

Banklar mijozlarga qo'lidagi naqd pulning bir qismi asosida mablag' ajratadilar. Hukumat ushbu qobiliyat evaziga ulardan bitta talabni qo'yadi: mumkin bo'lgan pul mablag'larini qoplash uchun ma'lum miqdordagi depozitlarni qo'lda saqlash lozim.. Ushbu miqdor zahira talabi deb ataladi va bu banklar zahirada saqlashi kerak bo'lgan va

qarz berishga ruxsat berilmagan foizdir. Markaziy banklarining strategik maqsadi ularning strategik vazifalarini belgilab beradi. Ular quyidagilardan iborat:

- kadrlar siyosatini kuchaytirish;
  - bank biznesini olib borishning xalqaro andozalari va prinsiplarini joriy etish;
  - xalqaro moliya institutlari va banklari bilan o'zaro munosabatlarni rivojlantirish;
  - bankning ichki fond bozoridagi mavqeini mustahkamlash;
  - davlat qimmatbaho qog'ozlariga qo'yilmalarni ko'paytirish;
  - tuman filiallari va viloyat boshqarmalari darajasida va ular kliringini bosh bank darajasiga yagona korporativ tarmog'ini qurish;
  - to'lov tizimini viloyat boshqarmalari darajasida va ular kliringini bosh bank darajasida yagona korrespondentlik tizimiga o'tkazish;
  - elektron plastik kartochkalar tizimni joriy etish;
  - bankomat va elektron terminallar tarmog'ini kengaytirish;
  - kredit hisob-kitob kartochkalariga xizmat ko'rsatish tizimini rivojlantirish;
  - o'z depozit bazasini ko'paytirish;
  - lizing xizmati;
- shuningdek,
- iqtisodiyotning aniq sektorini to'g'ridan-to'g'ri kreditlashni kengaytirish;
  - bank marketingini mijozlar bazasi marketingi bilan muvofiq holda joriy etish va keng ko'llash;
  - kichik, o'rta biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan ichki qoida va tamoyillarni takomillashtirish;
  - bank infratuzilmasini rivojlantirish; bankka xalqaro reyting agentliklarining reytingini berish bo'yicha tadbirlar majmuini amalga oshirish;

TADQIQOTLAR METODOLOGIYASI

Banklar faoliyatida tijorat malum qoidalarga asoslanadi. Ular orasida eng muhimi xo'jalik yuritishdan foyda olish qoidasi, iloji boricha, katta foyda ko'rish. Biroq tijorat bankida ko'p foyda olish imkoniyatlari cheklangan. Bankni ixtiyoriy ravishda tugatish kreditorlar va omonatchilar oldida majburiyatlar bajarilishini taminlash imkoniyatiga ega bo'lgan bank aksiyadorlari umumiy yig'ilishi (ishtirokchilari) tomonidan qaror qabul qilingan holda amalga oshirilishi mumkin. Bank aksivdorlar yoki muassislar (ishtirokchilar) umumiy yig'ilishi qaroriga asosan bankni ixtiyoriy ravishda tugatishga ruxsat berish to'g'risidagi iltimosnoma bilan markaziy bankka murojaat qiladi. Iltimosnoma bilan birga quyidagi hujjatlar ham taqdim etiladi. Aksiyadorlar umumiy yig'ilishi tomonidan bankni tugatish to'g'risidagi tugatish sabablari ko'rsatilib, qabul qilingan qaror bankni ixtiyoriy ravishda tugatish to'g'risidagi iltimosnoma bilan markaziy bankka murojaat qilingan vaqtdagi balans hisoboti tugatish komissiyasi azolari ro'yhati va aksiyadorlar umumiy yig'ilishi tasdiqlagan tugatish qarori bilan bankni majburiy tarzda tugatish markaziy bankning bank faoliyatini amalga oshirish

huquqini beruvchi litsenziyasini qaytarib olish to'g'risidagi qaroriga asosan amalga oshiriladi. Bankni tugatish jarayoni quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- ✓ moddiy nazorat va inventarlash; aktivlarni tekshirish;
- ✓ aktivlarni baholash va sotish;
- ✓ sotuvdan tushgan tushumlarni joylashtirish;
- ✓ tugatish jarayonini yakunlash.

Resurslarni jalb qilish bo'yicha tijorat banklari faoliyati, asosan, aktiv va passivlarni boshqarish bo'yicha kuchli o'ylangan strategiyaga asoslangan holda bo'ladi. Jalb qilingan resurslarni yuqori foizlarda bankning zarariga qaytarmaslik uchun va turli zararlardan qochish uchun bank juda yaxshi o'ylangan foiz riskini boshqarish strategiyasiga ega bo'lishi zarur.

Ushbu tizimning asosiy vazifalari:

- risklarni aniqlash;
- ularning hajmini hisoblash;
- monitoringini tahlil qilish;
- mavjud xavfxatarlarga qarshi turli instrument va vositalardan foydalanish

ADABIYOTLAR TAHLILI:

Mamadiyarov Z.T. «Tijorat banklarida masofaviy xizmatlarni rivojlantirish». Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati.

Maqola. Sh.Xalyarov. "Aktivlar sifatini tasniflash, tijorat banklari omonidan ular bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zahiralarni shakllantirish va undan foydalanish tartibi»ga kiritilgan o'zgartirishlar va qo'shimchalarga sharh"

I. I. Bichkova. Sifrovizatsiya bankovskix produktov kak osnova formirovaniya ekosistemi banka. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kandidata ekonomicheskix nauk.

Duglas X. Bankovskaya politika v oblasti kreditovaniya

Brayan G. Konkurensiya v bankovskoy sfere. - M.: Ekonomika i finansi,

XULOSA

Amalga oshirilgan ilmiy izlanishlar va tahlillar tadqiqotimiz uchun quyida keltirilgan xulosalarni shakllantirishga omil bo'ldi:

Majburiy zahiralar O'zbekistonda bank tizimini tartibga solish uchun o'nlab yillar davomida umumiy zahira tomonidan qo'llaniladigan vosita bo'lib kelgan. Garchi bu amaliyot so'nggi yillarda o'zining yorqinligini biroz yo'qotgan bo'lsa-da, bank tizimi barqarorligini ta'minlashda muhim vosita bo'lib qolmoqda. Ko'pgina ekspertlarning fikricha, banklarning iqtisodiy bo'ronlarga bardosh berish uchun zarur kapitalga ega bo'lishini ta'minlash uchun majburiy zahiralar koeffitsientini oshirish kerak. Boshqa tomondan, boshqalar bu amaliyotni butunlay bekor qilish kerak, deb hisoblaydi va bu banklar uchun ortiqcha yuk va iqtisodiy o'sishga to'sqinlik qiladi. Turli fikrlarga qaramay, majburiy zahiralar kelgusi yillar davomida O'zbekiston Markaziy bank tizimida rol o'ynashda davom etishi aniq.

Markaziy bank tizimidagi majburiy zahiralarning kelajagi haqida chuqurroq tushuncha berish uchun bu yerda e'tiborga olish kerak bo'lgan ba'zi asosiy fikrlar mavjud:

Majburiy zahiralarning iqtisodiyotga ta'siri:

1. Majburiy zahiralarning koeffitsienti banklarning iste'molchilar va korxonalariga kredit berishi mumkin bo'lgan pul miqdoriga bevosita ta'sir qiladi. Agar nisbat juda yuqori bo'lsa, u iqtisodiyotda mavjud bo'lgan kredit miqdorini cheklashi mumkin, bu esa iqtisodiy o'sishni sekinlashtirishi mumkin. Boshqa tomondan, agar nisbat juda past bo'lsa, bu ortiqcha kreditlash va potentsial moliyaviy inqirozga olib kelishi mumkin. Shuning uchun to'g'ri muvozanatni topish juda muhimdir.

2. Majburiy zahira normasini oshirishning potentsial foydalari: Majburiy zahira normasini oshirish tarafdorlari bu banklarning iqtisodiy tanazzulga bardosh berish uchun yetarli kapitalga ega bo'lishini ta'minlash orqali yanada barqaror bank tizimini yaratishini ta'kidlaydilar. Bu banklarning nobud bo'lish ehtimolini va hukumatdan yordam olish zaruriyatini kamaytiradi. Bu, shuningdek, banklarni yanada chidamli qiladi va xavfli hatti-harakatlar qilish ehtimolini kamaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Agénor, P. R., Alper, K., & da Silva, L. P. (2018). External shocks, financial volatility and reserve requirements in an open economy.
2. *Journal of International Money and Finance*, 83, 23-43.
3. Alper, K., Binici, M., Demiralp, S., Kara, H., & Özlü, P. (2018). Reserve requirements, liquidity risk, and bank lending behavior. *Journal of Money, Credit and Banking*, 50(4), 817-827.
4. Brei, M., & Moreno, R. (2019). Reserve requirements and capital flows in Latin America. *Journal of International Money and Finance*, 99, 102079.
5. Chang, C., Liu, Z., Spiegel, M. M., & Zhang, J. (2019). Reserve requirements and optimal Chinese stabilization policy. *Journal of Monetary Economics*, 103, 33
6. Pochea, M. M., & Nițoi, M. (2021). The impact of prudential toolkits on loan growth in Central and Eastern European banking systems. *Economic Systems*, 45(1), 100767.